

ANKARA SUSUZ KÖYÜ CAMİİ

Murat ÇERKEZ (*)

Özet

Susuz, günümüzdeki idarî bölünmeye göre Ankara İli, Yenimahalle İlçesi'ne bağlı bir köy yerleşimidir. Ankara'nın kuzeybatısında ve İstanbul otoyolunun takriben ilk 10 km. mesafesi içerisinde (Harita:1). Burada tanıtmayı düşündüğümüz cami, yolun kuzeydoğusunda ve yaklaşık 200 m. mesafededir. Bilinçsiz müdahaleler sonucu aslı özelliklerinin bir kısmını yitiren yapının halen mevcut plân ve mimarî özellikleri, Türk Sanatı tarihi içerisinde önemli bir yere haiz bulunduğunu göstermektedir. Şimdiye kadar gerçekleştirilmiş araştırmalarda gözlerden kaçtığı belirlediğimiz eser**, çalışmamızda, mimarî ve süsleme özellikleri itibariyle etraflıca tanıtılarak Anadolu Türk mimarlık tarihi içerisindeki yeri ve önemi tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Susuz Köyü, Türk Sanatı, mimarî, cami.

Ankara Susuz Village Mosque

Abstract

Susuz is a village settlement belongs to Yenimahalle in the city of Ankara in the system of administrative division. It is in the northwest of Ankara and in the first 10 km. of İstanbul highway (Map:1). The mosque which we are planning to describe, is in the northeast of the way and it is away nearly 200 m. Although the building lost some part of its original distinctive features because of unconscious attempts, within its standing plan and features it reveals its own important place of in the history of Turkish art. The monument that we noticed that it was missed in the previous researchs, will be evaluated and put to place in the history of Anatolian Turkish Architecture by describing detaily its architectural and decorative features in our work.

Key Words: Susuz village, Turkish Art, architecture, mosque.

*) Dr., G.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara
(e-posta: m.cerkez@gazi.edu.tr).

**) Çalışmamıza konu teşkil eden Susuz Köyü Camii'nden bizi haberdar eden saygıdeğer hocam Prof.Dr. Hakkı Acun'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cami¹, köyün Ankara-İstanbul yolu girişinde ve yaklaşık 200 m. içerideki düz bir araziye inşa edilmiştir (Fotoğraf:1). Dört yönde de sokaklarla çevrilidir.

Kitabesi bilinmemekle² birlikte, daha sonra etraflıca değindiğimiz mimarî ve süsleme özelliklerini esas alarak 14. yüzyıl sonu veya 15. yüzyıl başlarına tarihlendirmek mümkündür.

Eser, harim kapı açıklığı yukarısındaki tamir kitabesine göre 1894 ve 1980 yıllarında geniş çaplı birer onarım geçirmiş ve bu sırada aslı özelliklerinden bir kısmını da kaybederek günümüze ulaşmıştır.

Cami, kuzey-güney yönünde dikdörtgen plâna sahiptir (Çizim:1). İlk halinde, mihraba dik uzanan iki sıra ayakla üç sahna ayrılarak ahşap kirişlemeli tavanla örtülmüş bir yapıya sahipken (Çizim:2), 1980 yılı onarımında kuzey duvarı yıkılmış ve betonarme bir kuruluşla kuzeye doğru genişletilmiştir. Minaresi, batı cephenin kuzey kenarına yakın konumla beden duvarları ile kaynaşmış bir kaide üzerinde yükselir. Harim kapısı kuzey kenar aksı ortalanarak yerleştirilmiştir. Kuzey yanındaki son cemaat yeri, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen plânlı, doğu cephesi yaklaşık 3 m. geri çekilerek örülmüş, betonarme muhdes bir hacimdir (Fotoğraf:2). Harim kütesi ve son cemaat yerini müşterek örten ahşap iskeletli kırma çatı asıl haliyle alaturka kiremitlerle kaplı iken onarım esnasında Marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır (Fotoğraf:1).

Eser, doğu-batı doğrultusunda yamuk plânlı bir avlu içerisinde yer alır. Avlu, cami batı duvarının güneye doğru aynı hizada ve minare kaidesinin güney yanından itibaren de batıya doğru dik konumla uzatılması sonucu bölüntüye uğramış, bu kısmına iki katlı bir bina, kuzeydoğu köşesine köy odası, kuzeybatı köşesine ise hela mekânları yerleştirilmiştir. Avlu kapıları, kuzey duvar batı kenarına ve doğu duvar kuzey kenarına yakın konumla yer alan basit birer açıklıktan ibaret iki adettir.

Cephe yüzeyleri binanın son onarımı sırasında çimento harcı ile tamamen sıvanıp boyandığı için duvar örgüsü görülememekle birlikte, ahşap iskelet ve kerpiç malzeme kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Mihrap alçı, taşıyıcı sistem ve tavan bütünüyle ahşaptır.

Cepheler, beden duvarları ve örtü sisteminden ibaret iki kademe halinde algılanır (Fotoğraf:1). İkinci kademeyi teşkil eden çatının etekleri aynı zamanda alt kademeyi sıraylayıcı saçak görevini de yerine getirmektedir.

Bina gövdesinin görünüşleri genellikle masif ve yeşil badanalı düz sıvalı duvar yüzeylerini yansıtmakla beraber pencere açıklıklarına da sahiptir (Fotoğraf:1). Pencerele güney ve kuzey cephede iki³, doğu cephede altı, batı cephede ise beş adettir. Doğru, batı ve güney cephedeki pencereler yaklaşık eş boyutlara sahip yarım daire kemerli birer açıklıktır ve bunlardan doğu, batıdaki ilk üçer pencere ile güney cephe pencereleri cami-

- 1) Susuz Köyü 2229 parselde yer alan eser, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 05.04.2007/117 no'lu toplantısında alınan 05.04.2007 tarih ve 2265 sayılı karar gereğince tescil edilmiştir.
- 2) Yapıya ait herhangi bir kitabe halen bulunmamakla birlikte, köyün yaşlıları, vaktiyle eski harflerle yazılmış bir taşın bulunduğunu ancak, sonradan kaybolduğunu ifade etmiştir.
- 3) Caminin asıl haline ait kuzey duvarındaki kapı açıklığının her iki yanında da birer pencere bulunduğunu yaşlı kişilerin aktardığı şifahi bilgilerden öğrenmekteyiz. Verdikleri bilgi dolayısıyla kendilerine sonsuz şükranlarımı sunarım.

nin orijinal kütesine aittir (Fotoğraf:1, 3). Cephe akslarına göre ikişer tanesi alt seviyeye aynı hizada, birer tanesi de bunların araları ortalanacak şekilde üst seviyeye simetrik düzenle yerleştirilerek her birine demir uçları kenarlara saptırılan basit birer şebeke hazırlanmıştır (Fotoğraf:4). Şebekeler, yatay ve düşey sıralı kalın çubuk demirlerin kare biçimi gözler oluşturacak şekilde eşit aralıklarla yerleştirilmesiyle elde edilmiş ve düğüm noktaları düşey çubukların yatay çubuklardaki deliklerden geçirilmesiyle sağlanarak prizmatik lokmalarla bağlanmıştır. Doğu cephede, sonradan ilave edilen kısma ait üç pencere de, diğer üç pencere ile aynı düzeni sergilemekle beraber, üst seviyedeki pencere kemeri saçakla birleştirilmiştir (Fotoğraf:1). Batı cephedeki muhdes pencereler minare kaidesinin kuzeyine, aynı aksı paylaşacak şekilde alt ve üst seviyelere yerleştirilmiştir. Kuzeydeki iki pencere ise son cemaat yeri kuzey duvarında yer alır ve biri cephe aksı ortalanarak üst seviyeye, diğeri batı kenara yakın konumla yerleştirilmiş enine dikdörtgen biçimi basit birer açıklıktır (Fotoğraf:2).

Batı cephede kare kesitli minare kaidesine ait, kısmî taşıntılı kütle vardır (Fotoğraf:2). Kuzey yüzeyindeki tarih ibaresinden 1966 yılında yapıldığı anlaşılan minarenin asıl halinde ahşap malzemeli olduğu köydeki yaşlı kişilerin verdiği bilgilerden öğrenilebilmektedir. Mevcut durum itibarıyla kaide ve pabuç düzgün kesme taş, silindirik gövde ise tuğla malzemelidir.

Son cemaat yeri kapısı doğu cephe güney kenarına; harim kapısı da kuzey duvar aksı ortalanarak yerleştirilmiş boyuna dikdörtgen biçimi basit birer açıklıktır. Harim kapısının yukarısında mermer bir levha üzerine Latin harfleriyle yazılmış "*Birinci Tamiri 1894, İkinci Tamiri 1980*" ibaresi görülmektedir (Fotoğraf:5). Son cemaat yeri ile harimin kuzey kısmı onarımlar sırasında ilave edilmiş, herhangi bir sanat değeri taşımayan tamamen yeni birer unsurdur (Fotoğraf:6-7). Eserin sanat tarihi bakımından öneme haiz esas kısmı, bütün müdahalelere rağmen varlığını halen sürdüren ilk yapısına ait harim kütesidir (Fotoğraf:8).

Harim, kuzey-güney yönünde dikdörtgen plânlı küçük bir mekândır (Fotoğraf:8). Mihraba dik iki sıra halinde ikişer adet ahşap ayakla üç sahına ayrılmış ve plân doğrultusundaki ana kirişlere oturan doğu-batı yönünde kirişleme ahşap tavanla örtülmüştür. Orta sahnın, yanlara göre biraz daha geniştir ve ana kirişler dışında konsollara bindirilmiş ikinci kirişlere oturtulmak suretiyle yüksek tutulmuştur. Ana kirişler kare; diğerleri ise eşit mesafelerdeki sekizgen kesitli ağaç gövdelerinden ibarettir. Kirişlerin arasındaki yüzeyle dik doğrultuda enli düz tahtalar sıralanmış ve derzlerine ince çitalar çakılmıştır. Ayrıca bu ince çitaların aralarına da yine aynı kalınlıktaki çitalar çapraz konumla çakılarak geometrik tasarımlı bir tavan kaplaması elde edilmiştir. Ayaklar, oniki kenarlıdır ve her sırada yaklaşık eşit aralıklarla aynı hizaya yerleştirilmiştir. Her ayak, alt yüzü içbükey, C ve S kavisleriyle biçimlendirilmiş birer yastığa sahiptir (Fotoğraf:9; Çizim:3).

Tavan yüzeyinin bazı kısımlarına esere ayrı bir değer kazandıran kalemî süslemeler uygulanmıştır. Kirişler, konsol aralarındaki yüzeyler, tavan eteği şeklinde adlandırabileceğimiz ahşap silmeler ve ince çita yüzeylerinde yoğunlaşan süslemenin esasını bitkisel ve geometrik motifler meydana getirir (Fotoğraf:10-11). Ana kirişlerin alt yüzleri beş kollu yıldızlar ile aralarındaki sekizgenlerden ibaret tamamen geometrik bezemelidir (Fotoğraf:9,11; Çizim:4). Birbirlerine bakan yan yüzleri, iki ana motif ile bunlar ara-

sındaki ara motiflerin simetrik düzenle sıralanmasından müteşekkil bir bordür halindedir (Fotoğraf:10; Çizim:5). Ana motiflerden biri, ince şeritlerin yaprak biçimi birer zencerecek meydana getirecek şekilde düğüm ve geçmelerle birbirine bağlanmasından oluşan on yapraklı büyük bir rozet görünüşündedir. Rozetin üst kısmı palmet şeklinde sonuçlandırılmış ve göbeğine altı yapraklı bir gülçe yerleştirilmiştir. Diğer ana motifte, iki adet kanatlı rumî, iri bir palmet teşkil etmek üzere simetrik düzenle birleştirilerek merkezine bir hatayî oturtulmuş ve iki adet ince şeridin birbirine dolanmasıyla elde edilen teğetli sivri kemer biçimi bir kuşakla sınırlandırılmıştır. Ana motif arasında kalan yüzeyler, kavisli ince kıvrım dallarla birbirine bağlanan kanatlı rumî ve muhtelif çiçeklerle dolgulanmıştır (Çizim:5). Konsollara oturan ikinci kirişlerin yan yüzleri bir ters, bir düz yerleştirilmiş palmet dizisiyle bezelidir (Fotoğraf:10; Çizim:6). Konsol araları ile ikinci kirişler arasındaki yan bölümlerde, iki adet kanatlı rumînin büyük bir palmet teşkil edecek biçimde simetrik düzenle birleştirildiği ve ortasına da bir hatayî yerleştirildiği görülmektedir (Fotoğraf:10; Çizim:7). Bu motifin köşeliklerine ve iki yanına "C" kavisli ince kıvrım dallarla uzanan birer hatayî daha işlenmiştir. Konsol aralarında kalan kare biçimi tavan yüzeylerinde ise palmet-çiçek kombinasyonu görülmür (Fotoğraf:10; Çizim:8). Alt ve üst uçlarında açmamış minik birer palmet bulunan iri bir palmetin ortasına baş aşağı yerleştirilmiş diğer bir palmetten çıkan ikişer kıvrım dal, yine "C" biçimi kavisle ana palmetin dört köşesine doğru uzamakta ve altı yapraklı birer çiçekle sonuçlanmaktadır. Ana kirişler ile ikinci kirişlerin alt ve üst yanlarında yer alan, ince bir su halinde uzayıp giden yarım yaprak ve "s" kıvrımlı şeritler, ana bordürleri sınırlayıcı niteliktedir (Fotoğraf:10). Ana kirişlerin yan sahnalara bakan yüzleri ile tavan eteğini dolaşan ahşap silmeler, kısa kenarları birer palmetle nihayetlenen kartuş dizisiyle süslenmiş (Çizim:9); ikinci kirişlerin arasında kalan yüzeylere de, orta sahna yönelen yüzeydeki motifler aynen tatbik edilmiştir (Çizim:7; Fotoğraf:12). Tavan kaplamasındaki ince çıtalara damla veya yaprak görünüşlü küçük motifler yapılmıştır (Fotoğraf:12). Kalemî süslemeler iki farklı teknikte uygulanmıştır. Ana kirişlerin alt yüzlerindeki geometrik bezemeler, yer yer dökülmüş parçalardan anlaşıldığı kadarıyla bez üzerine; diğerleri ise doğrudan ahşap yüzeyine nakşedilmiştir. Süslemelerde hakim olan renkler kırmızı, koyu mavi, yeşil, kirli sarı ve beyazdır. Zeminde daha çok kırmızı kullanılırken, motifler ince siyah çizgilerle konturlanmıştır.

Tavanın halen mevcut uzunluğu yapının esas boyutları hakkında fikir vericidir. Zira, aslı haline ait kuzey duvarı, ahşap tavanın bittiği ve şimdiki betonarme ilave kısmın başladığı yerde olmalıdır. Nitekim belirgin dilatasyon izleri yapılan tahribatı açıkça gözler önüne sermektedir.

Duvarlar, herhangi bir süsleme unsuru taşımayan düz yüzeyler halinde sıvanarak beyaz yağlı boya yapılmış ve geç dönemlerde alt kısımları yaklaşık 1m. yüksekliğe kadar lambri ile kaplanmıştır (Fotoğraf:7-8). Batı duvar alt seviyedekiler hariç bütün pencere açıklıkları boyuna dikdörtgen biçiminde ve içe doğru hafifçe genişleyerek mekâna yönelirler. Diğerleri ise dış görünüşlerini yansıtır. Ancak hepsinin de onarım neticesi formlarının bozulduğu anlaşılmaktadır. Harimin zemin seviyesi yine onarımlar nedeniyle bir hayli yükselmiş ve döşemesi enli tahta levhalarla yapılmıştır.

Eserin ilk halinde kuzeydeki iki ayağa bindirilmiş ahşap bir kadınlar mahfilinin bulunduğu ve harimin kuzeybatı köşesindeki ahşap bir merdivenle irtibatlandığı şifahan aktarılmış bilgilerden öğrenilebilmektedir. Mevcut mahfil ise son müdahalelerin ürünüdür (Fotoğraf:7).

Mihrap, güney duvar aksına yerleştirilmiş dört kenarlı girinti yapan bir niş biçimindedir ve tamamen alçı malzemelidir (Fotoğraf:13; Çizim:10). Cephe yüzeyine göre boyuna dikdörtgen bir kütle halinde biraz taşınılıdır. Harim tarafındaki iki köşesine, iki sıra mukarnaslı başlığa sahip birer sütunce yerleştirilmiş ve kavsarası beş sıra mukarnasla hareketlendirilmiş, mihraba dikdörtgen bir çerçeve teşkil etmek üzere de iki yan ve üst kenarı dolaşan bordürler yapılmıştır. Mihrap çerçevesinin dış bordürü dar, düz bir yüzeye sahiptir ve içeri doğru sırasıyla "L" kesitli bir kanal, içbükey kesitli bir bordür, bir düz silme, hafif taşınılı bir bordür, enli düz bir bordür ve bir kaval silmeden sonra niş çevresindeki düz yüzeye geçmiştir. Ayrıca kavsara hizasının biraz aşağısında iki yandaki bordürden yatay uzanarak mukarnas sıralarına göre basamak gibi kademelenen ve tepede birbirine bağlanan ince kaval silme ile kavsaraya sınır çekilmiştir. Mihrabın bütün yüzeyi, kalıplama tekniğiyle hazırlanmış yazı, bitkisel ve geometrik motiflerle süslüdür (Fotoğraf:14-15). En dıştaki bordürde, defalarca yapılmış badanalar neticesi tam görülememekle beraber, bitkisel süslemenin izleri seçilebilmektedir. İçbükey kesitli ikinci bordür, *Kelime-i Tevhîd* yazısının tekrarından ibaret yazı levhası şeklinde değerlendirilmiş, yazılar arasındaki zemin yüzeyi de helezoni kıvrımlar halinde uzayıp giden rumî benzeri motiflerle dolgulanmıştır. Üçüncü bordüre geçme zencerek; dördüncü bordüre ise yüzeyden hafifçe kabartılarak zikzaklı zencerek motifi işlenmiştir. Beşinci ve en geniş bordür, kırık hatlarla teşkil edilmiş oniki kollu yıldızlardan müteşekkil geometrik kompozisyona sahiptir (Çizim:11). Yıldızların her koluna çintemânî tarzında üçer minik yaparak, göbeklerine de birer çarkifelek motifi kabartılmıştır. Kaval silmelerin gövdeleri ve rev çizgileri hareketlendirilmiştir. Niş çevresindeki düz yüzey ile gövdesi, altı kollu merkezî bir yıldızdan çoğalan, kırık hatlardan müteşekkil, iç içe geçmiş altı ve oniki kenarlı bir şemanın sürekli tekrarından ibaret geometrik kompozisyonla doldurulmuştur (Fotoğraf:15; Çizim:12). Merkezdeki yıldızların her koluna birer yaprak kabartılarak yıldız çiçeği teşkil edilmiştir. Niş gövdesinin kenarları diğerleriyle aynı görünüşte kaval silmelerle çerçevelenmiştir. Kavsaranın en alt kısmı yine *Kelime-i Tevhîd* yazısının yer aldığı bir bordür şeklinde değerlendirilmiştir. Sütunceler poligonal birer gövdeye sahiptir ve kalınlaşmış badana tabakasından seçilebildiği kadarıyla, kübik görünümlü mukarnaslı başlıklarının hem harime hem de birbirlerine bakan yüzeylerine, kırık hatlarla teşkil edilmiş çarkifeleğe benzeyen geometrik süslemeli birer rozet kabartılmıştır (Fotoğraf:15). Mihrap nişi, zeminin yükselmesi nedeniyle takriben yarı seviyesine kadar gömülmüştür. Mihrap kütesinin yukarısındaki duvar yüzeyinde, aksı ile ortalanarak ve alçıdan hazırlanan bir yuva içerisine oturtulmuş *Milet işi* kâse dikkat çekici diğer bir süsleme unsurdur (Fotoğraf:16). Kâsenin göbeğinde dört adet palmet motifinin haçvari düzenle birleşmesinden meydana gelen gelen merkezî bir motif vardır. Etrafındaki yüzey dal ve yapraklarla; kenar yüzeyleri ise radyal çizgilerle dolgulanmıştır. Desen, renksiz şeffaf sır altına kobalt mavisi ve siyah renkler kullanılarak uygulanmıştır.

Minber, mihrabın hemen batı yanında yer alır ve ahşap malzemeyle muhtemelen son onarımda yapılmış sanat değeri taşımayan yeni bir unsurdur (Fotoğraf:13).

Susuz Köyü Camii'nin mihrap aksına paralel iki sıra halindeki ikişer ahşap ayak tarafından üç sahna ayrılan hariminde, orta sahnın yan sahnılardan biraz daha geniş ve yüksek yapılarak bazilikal bir görünüş ortaya çıkmıştır.

Bu tarz cami menşeinin Orta Asya'ya kadar uzandığı⁴, Anadolu'da Selçuklu, Beylikler ve daha sonraki dönemlerde de bazı farklılıklarla aynı geleneğin devam ettiği bilinmektedir⁵. Mevcut eserlerden pek az kısmında mihrap duvarına paralel uzanan sahnınlar⁶ bulunmakla birlikte, büyük çoğunluğunda mihrap aksı boyunca dikdörtgen plânlı bir iç mekânın değişik sayılarda sahnılara ayrıldığı, orta sahnın genellikle daha yüksek ve geniş yapıldığı görülmektedir⁷. Kastamonu Kasabaköy Candaroğlu Mahmut Bey C., Bey-

- 4) A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", Malazgirt Armağanı (2. Baskı), Ankara 1993, s.179-186(181).
- 5) Ahşap destekli belli başlı camiler hakkında bilgi için bkz., K. Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen in Kleinasien", Aus Der Welt Der Islamischen Kunst, Festschrift für Ernst Kühnel, Berlin 1959, s.59-88; aynı yazar, "Der Seldschukische Moscheebau in Kleinasien", Institut für Auslands-Beziehungen, Stuttgart, Zeitschrift für Kulturaustausch, 2-3, 1962, s.158-163; G. Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara 1971; O. Aslanapa, Türk Sanatı, II, İstanbul 1973, s.72-79; aynı yazar, Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi, Ankara 1991, s.63-69; Y. Erdemir, "Tokat Yöresindeki Ahşap Camilerin Kültürümüzdeki Yeri", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986), Ankara 1987, s.295-312; A. Kuran, a.g.m., s.179-186; H. Çal, Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescitler, Ankara 2000.
- 6) Bu tarzdaki eserlerden Afyon Ulu Camii (1272) için bkz., Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen...", s.59-64, Abb. I ve S. Erken, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I (İlâveli II. Baskı), Ankara 1983, s.94-100; Sivrihisar Ulu Camii (1275) için bkz., K. Otto-Dorn, "Die Ulu Dschami in Sivrihisar", Anadolu (Anatolia), IX, 1965, Ankara 1967, s.161-168; Niğde Şah Mescidi (1413) için bkz., E.Diez-O.Aslanapa-M.M.Koman, Karaman Devri Sanatı, İstanbul 1950, s.158; A. Kızıltan, Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler, İstanbul 1958, s.32-34; Çal, a.g.e., s.3-10.
- 7) Konya Sahip Ata Camii (1258): H. Karamağaralı, "Sâhib Atâ Câmii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme", Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 3, Ankara 1982, s.49-75; Ankara Arslanhane Camii (13.yy.): Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen...", s.64-69, Abb.9 ve Öney, a.g.e., s.20-24, Plân 2 a-b; Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297/99): Kızıltan, a.g.e., s.36-46, R.13 ve Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen...", s.77-84, Abb. 26; Kastamonu Kasabaköy Candaroğlu Mahmut Bey Camii (1366): M. Akok, "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", Belleten, C.X, S.37, Ankara 1946, s.293-301 ve Kızıltan, a.g.e., s.55-62; Beyşehir Köşk Köyü Mescidi (14.yy.): Y. Önge, "Anadolu'da XIII.-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi", Vakıflar Dergisi, IX, Ankara 1971, s.291-296; Konya Meram Mescidi (1402-1424): Diez-Aslanapa-Koman, a.g.e., s.142 ve Kızıltan, a.g.e., s.24, R.6; Ankara İlyakut Köyü Camii (14.yy.sonu-15.yy.başı): H. Acun, "İlyakut (İlyagut) Köyü Camii", EJOS, IV (2001) (=M.Kiel, N.Landman&H.Theunissen-eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999, No.2, 1-22; Ayaş Ulu Camii (15.yy.başı): Otto-Dorn, "Seldschukische Holzsäulenmoscheen...", s.72, Abb. 20 ve B. Karamağaralı, "Ayaş Ulu Camii", Ayaş ve Bünyamin Ayaşı, Tarihte-Günümüzde Ayaş ve Bünyamin Ayaş-ı Sempozyumu (Ayaş, 2-4 Temmuz 1993), Ankara 1993, s.53-59; Merzifon Sultan II. Murad Camii (1426): M. Çerkez, Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri, (A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s.179-193; Kastamonu Küreihadit Köyü İsmail Bey Camii (1451): Kızıltan, a.g.e., s.64-68; Ayaş Bünyamin Camii (15.yy. sonu): Erken, a.g.e., s.481-483; Karaman İlisra Köyü Camii (1533 onarımı): Diez-Aslanapa-Koman, a.g.e., s.104-105, Ş.146; Kırıkkale Balı Şeyh Yukarı Camii (16.yy.): Erken, a.g.e., s.511-513; Yozgat Divanlı Köyü Camii (1678): H. Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", Vakıflar Dergisi, XIII, Ankara 1981, s.635-715 (s.640, Plân 3); yayınlara geçmiş bazilikal şemadaki eserlerin başlıcalarıdır. Ancak aynı tarzdaki eserlerin daha fazla sayıda olduğu bilinmektedir.

şehir Köşk Köyü Mescidi, Ankara İlyakut Köyü C., Merzifon Sultan II. Murad C., Ayaş Ulu ve Bünyamin C., Kırıkkale Balı Şeyh Yukarı C., plân ve örtü şekli itibariyle bu tarzı yansıtan en yakın benzerleridir, ancak iç mekân boyutları, ahşap direklerin biçimi, pencere şekli ve sayısı gibi çeşitli unsurlar bakımından bazı farklılıklar göstermektedir.

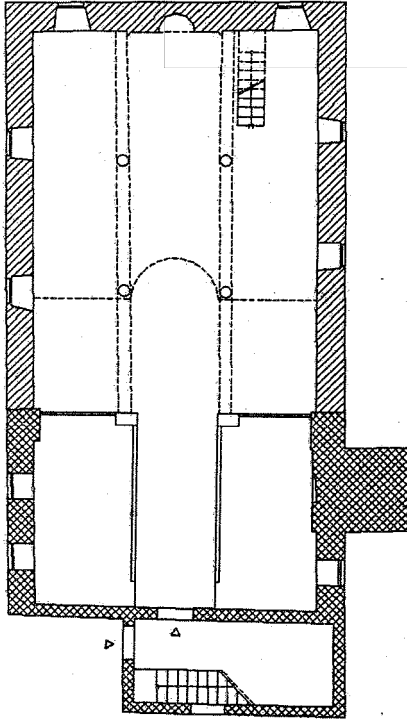
Camiye sanat tarihi bakımından estetik değer kazandıran kalemişi süslemelerin benzerlerine yine aynı bölgede, Ankara cami ve mescitlerinde rastlamaktayız. İlyakut Köyü Camii (14.yy. sonu-15.yy. başı), Poyracı Mescidi (14.yy. sonu-15.yy. başı), Eyüp Mescidi (15.yy. başı) ve Örtmeli Mescid (15.yy. başı)⁸, Susuz Köyü Camii gibi kirişleme ahşap tavanlı birer eserdir ve süslemelerin kullanıldığı yerler, renk, motif ve kompozisyon itibariyle sanki aynı ustanın elinden çıkmışçasına yakın benzerlik sergilemektedir.

Eser, alçı mihrabı bakımından da dikkat çekicidir. Mihrap nişinin biçimlendirilişi, kalıplama tekniği kullanılarak yapılmış geometrik, bitkisel ve yazılı bezemeler yanı sıra *Milet işi* kâse itibariyle en yakın benzerlerini, Ankara'daki 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl ilk yarısına ait pek çok eserde de görmek mümkündür. Nitekim, İlyakut Köyü C., Poyracı M., Eyüp M., Hacı İvaz M. (15.yy. ilk çeyreği), Ahi Elvan C. (15.yy. ilk çeyreği), Geneği M. (15.yy. ilk yarısı), Molla Büyük M. (15.yy. ilk yarısı), Direkli C. (15.yy. ilk yarısı), Hacı Doğan M. (15.yy. ilk yarısı), Hacettepe C. (15.yy. ilk yarısı), Rüstem Nail M. (15.yy. ilk yarısı), Hacı Seyit M. (15.yy. ilk yarısı), Ayaş Ulu C., Başayaş Köyü C. (15.yy. ilk yarısı) ve Kalecik Saray C. (15.yy. ilk yarısı) mihrapları⁹, dört cepheli birer niş; harim tarafındaki iki köşesine yerleştirilmiş kübik görünümlü, iki sıra mukarnaslı başlığa sahip sütunceleri; mukarnaslı kavsaraları; mihraba dikdörtgen bir çerçeve teşkil etmek üzere iki yan ve üst kenarları dolaşan yazı-süsleme bordürleri; hem kavsarayı, hem de bordürleri sınırlayan kaval silmeler itibariyle çok yakın benzerlikler sergilemektedir. Ancak boyut, derinlik, mukarnas sırası ve süslemeler bakımından bazı farklılıklar vardır. *Kelime-i Tevhid* yazılı bordür ve sütun başlıklarındaki motifler hepsinde aynen kullanılmıştır. Susuz Köyü C. mihrabındaki oniki kollu geometrik kompozisyon, Hacı Doğan M., Rüstem Nail M., Hacı Seyit M., Ayaş Ulu C., Başayaş Köyü C. ve Kalecik Saray C. mihraplarında da uygulanırken, iç içe altıgen ve onikigenlerden müteşekkil kompozisyon ise sadece İlyakut Köyü C. mihrap nişinin alt bölümünde görülür. Öte yandan, bu dönem mihrapları için ayrı bir öneme haiz *Milet işi* kâse uygulamasının değişik varyasyonlarına Ahi Yakup C. (1392), Başayaş Köyü C., Hacı Doğan M., Örtmeli M. ve Molla Büyük M. mihraplarında da rastlanmaktadır. Bu tarz uygulamanın yaygın olma- makla beraber, 14.-15. yüzyıl Beylikler döneminde ortaya çıktığı bilinmekte ve Ankara dışında; 14. yüzyıla tarihlendirilen Ermenek Ulu C., Konya Kazım Karabekir C., Sivrihisar Haznedar C. mihraplarında da görülmektedir¹⁰.

8) İlyakut Köyü Camii kalemişi süslemeleri için bkz., Acun, İlyakut (İlyakut) Köyü Camii".... s.2-4; "Poyracı Mescidi, Eyüp Mescidi ve Örtmeli Mescid kalemişi süslemeleri hakkında bkz., Z. Uysal, *Ankara Mescitlerinde Kalem İş Süslemeler*, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2001; aynı yazar, "XIV-XV. Yüzyıl Ankara Mescitlerinde Kalemişi Süslemeler", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof.Dr.Gönül Öney'e Armağan*, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler, İzmir 2002, s.579-589.

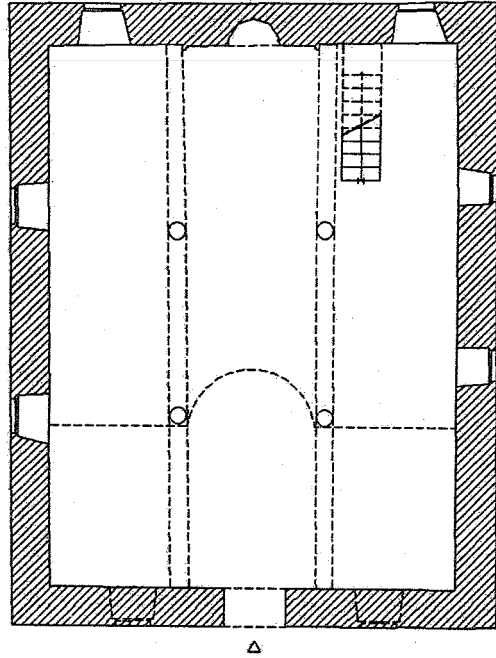
9) Adı geçen mihraplarla ilgili ayrıntılı bilgi, çizim ve fotoğraf için bkz., B. Eskici, *Ankara Mihrapları*, Ankara 2001; A. Karaçağ, *Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler*, (T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2002.

10) Eskici, a.g.e., s.304.

0 1 2 3 4 5m
Susuz Köyü Camii planı
(V. G. M. Abd. Yp. İş. Del. Etk. Ars. den
değiştirilerek)

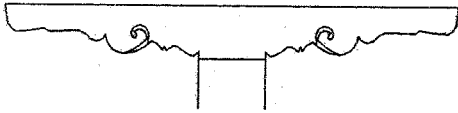
Çizim 1

0 1 2 3 4 5m

Susuz Köyü Camii restitüsyon planı
(M. Çerkez)

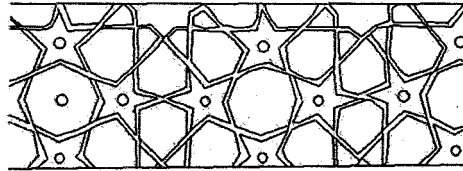
Çizim 2

0 10 20 30 40 50cm.

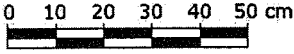
Yastık profilasyonu

Çizim 3

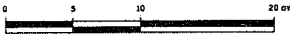
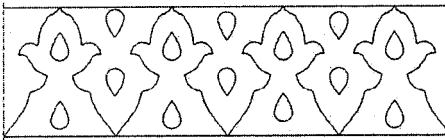
0 10 20 30 cm

Çizim 4

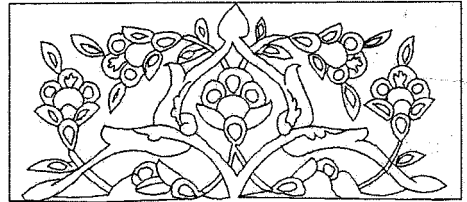
Ana giriş yan yüzü süslemesi

Çizim 5

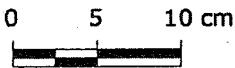
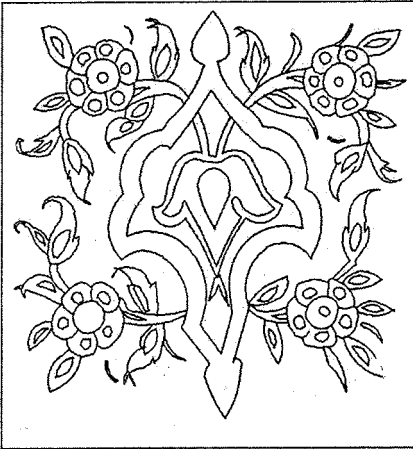
İkinci giriş yan yüz süslemesi

Çizim 6

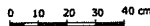
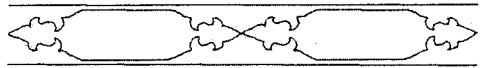
Konsol arası yan yüz süslemesi

Çizim 7

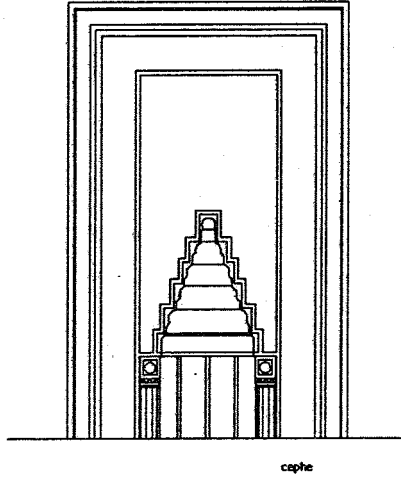
Konsol arası tavan süslemesi

Çizim 8

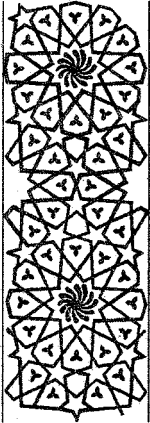
Tavan eteği süslemesi

Çizim 9

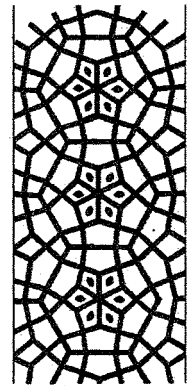
0 0.5 1 m.
Susuz Köyü Camii mihrabı
Röölve-Çizim: Placet Çarraz

Çizim10

0 5 10 20 cm
Mihrap bordür süslemesi

Çizim 11

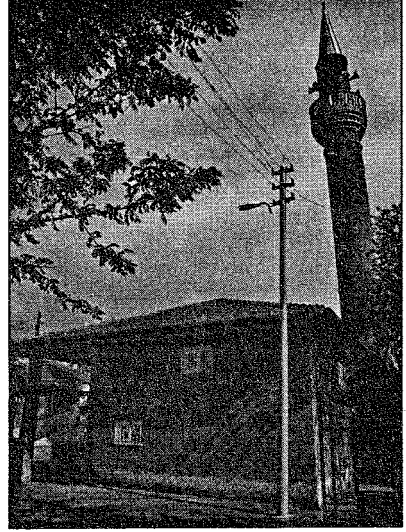

0 5 10 20 cm
Mihrap nişi ve yüzeyi
süslemesi

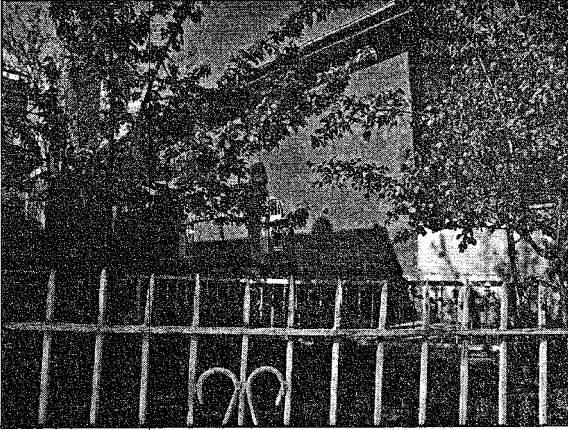
Çizim 12

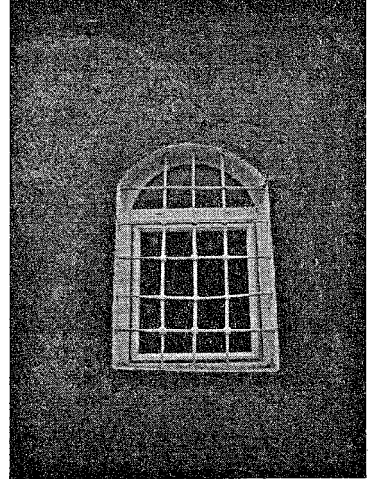
Fotoğraf 1: Güneydoğudan bakışla genel görünüş

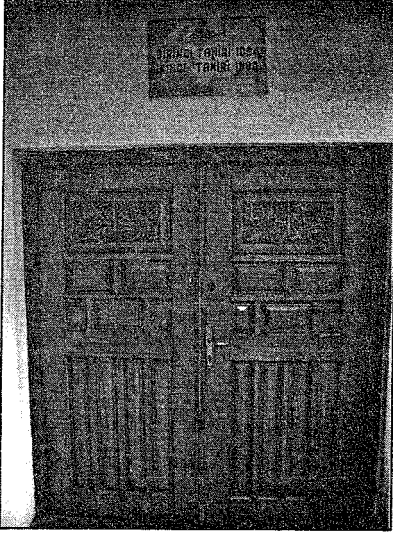
Fotoğraf 2: Kuzeybatıdan genel görünüş

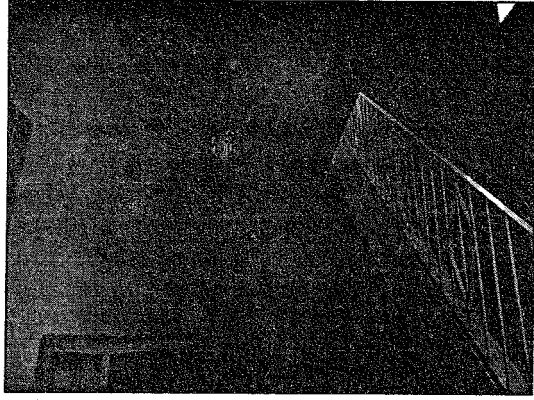
Fotoğraf 3: Batı cephe

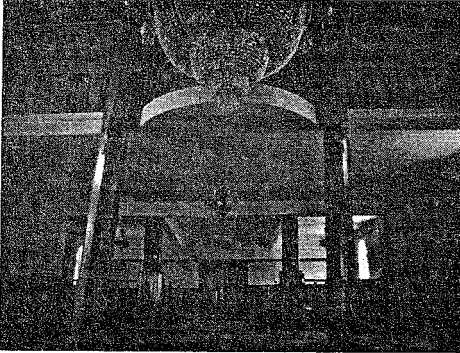
Fotoğraf 4: Pencere şebekeleri

Fotoğraf 5: Harim kapısı ve tamir levhası

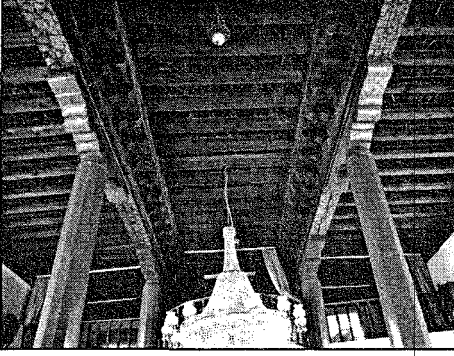
Fotoğraf 6: Muhdes son cemaat yeri

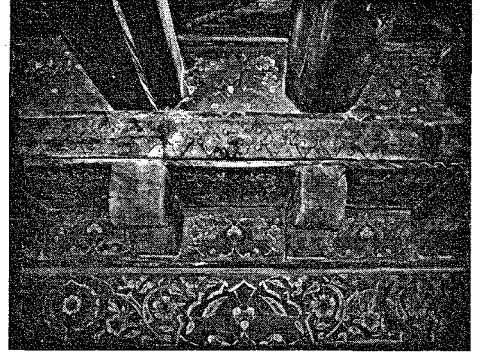
Fotoğraf 7: Harimin kuzeyindeki ilave kısma güneyden bakış

Fotoğraf 8: Esas harim mekânının kuzeyden görünüşü

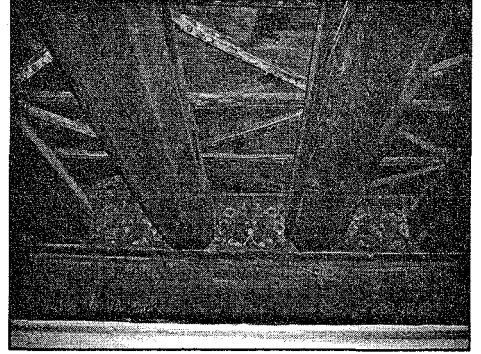
Fotoğraf 9: Harim mekânı ahşap örtü sistemi

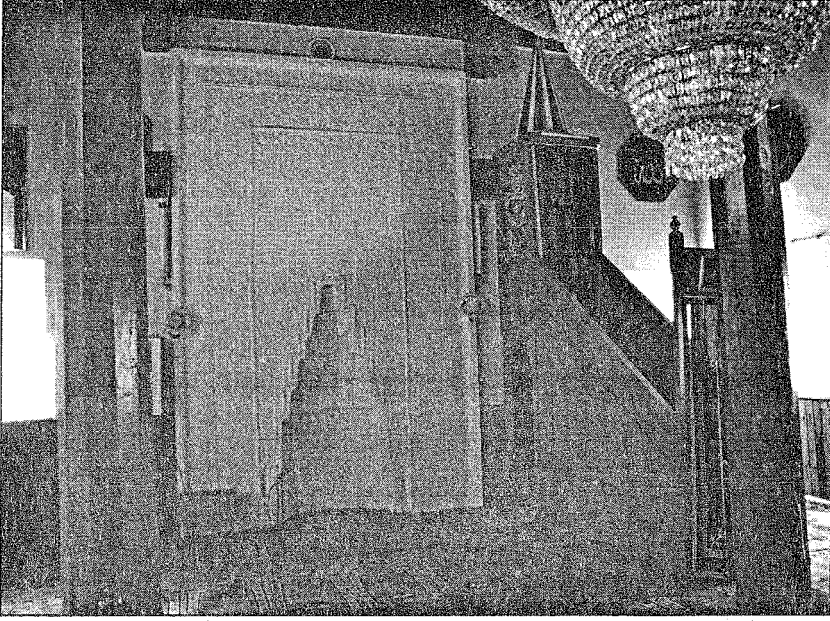
Fotoğraf 10: Tavandaki kalemişi süslemeler

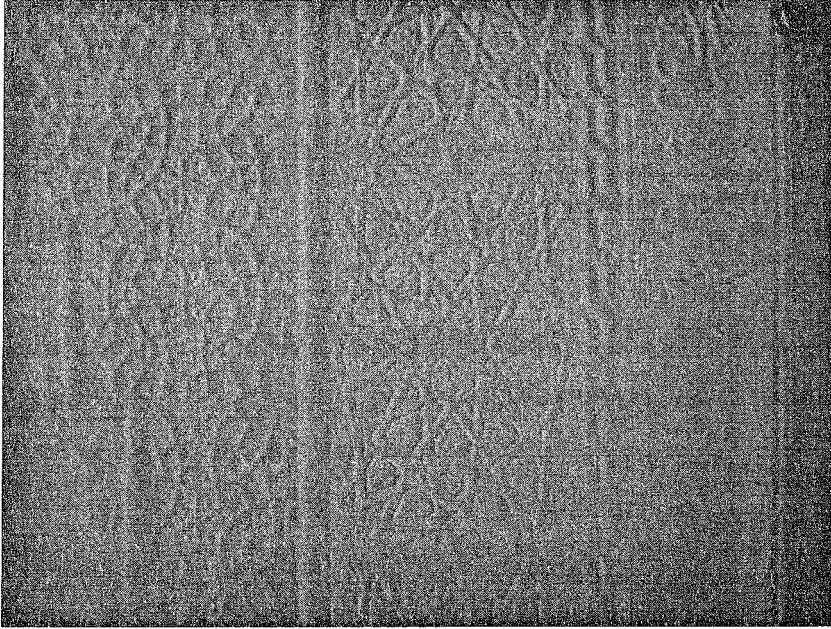
Fotoğraf 11: Tavandaki kalemişi süslemeler

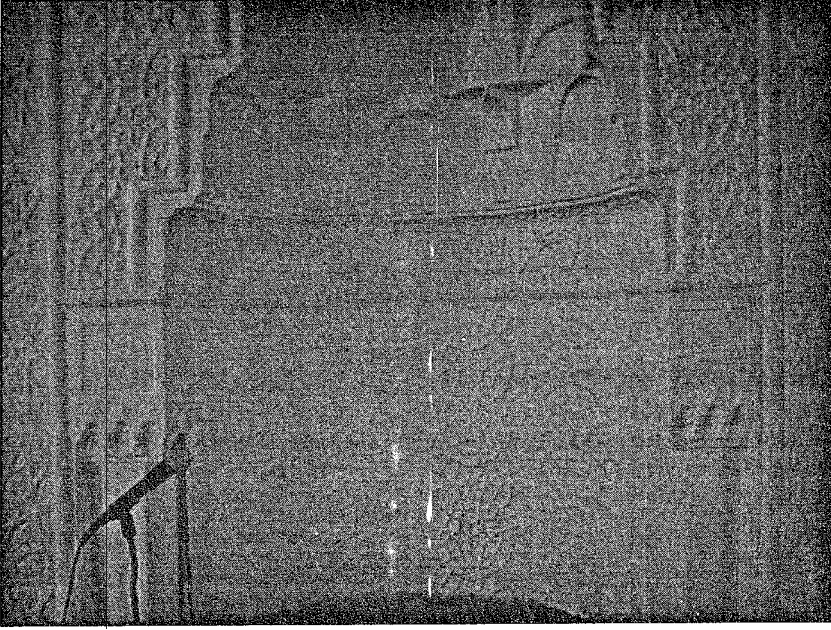
Fotoğraf 12: Tavan eteği ve kiriş arasındaki kalemişi süslemeler

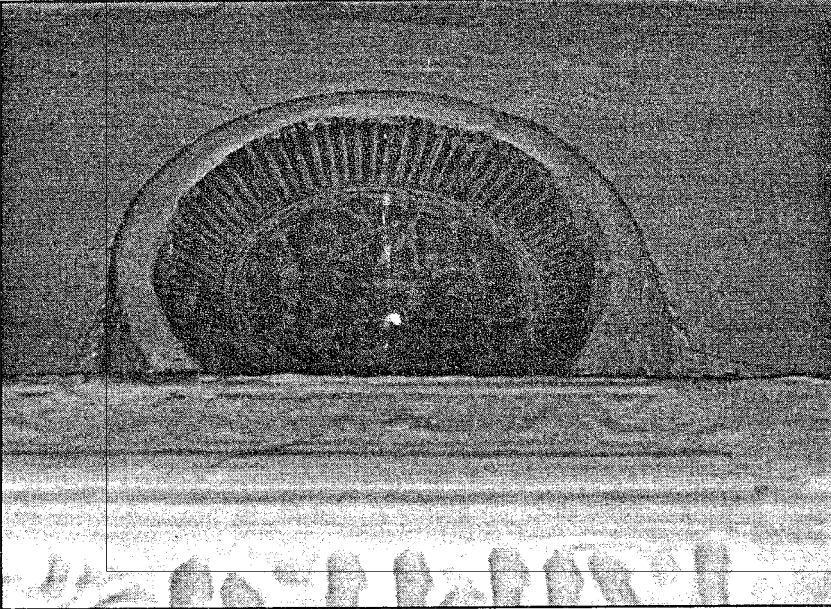
Fotoğraf 13: Mihrap ve minberin görünüşü

Fotoğraf 14: Mihrap süslemelerinden detay

Fotoğraf 15: Mihrap süslemelerinden detay

Fotoğraf 16: Mihrabın yukarısındaki Millet işi kase